predrevolučnej tlači (na príklade „Tudományos Gyüjtemény"). Prostredníctvom bohatého pramenného materiálu z rokov 1817 – 1841 ponúka obraz maďarského vedecko-kultúrneho mesačníka, ktorý *„formoval verejnú mienku maďarskej inteligencie"*, ale vysvetľuje aj *„stret dvoch nacionálnych koncepcií: stavovsko-politickej (maďarskej) a jazykovo-etnickej (slovansko-slovenskej)"* (s. 110). Tým, že autor dôsledne pracuje s autentickým textami a vecne argumentuje, dostávajú sa aj rozličné formy etnických napätí a konfliktov do jasnejšieho svetla, kde už možno rozlišovať aj jemnejšie farebné odtienky stredoeurópskych nacionalizmov a nielen čiernobielu schému: Oni (zlí) – My (dobrí). V takýchto intenciách treba čítať aj ďalšie príspevky zhrnuté pod názvom: Ján Kollár a Slovania v habsburskej monarchii: Poznámky k švajčiarskym kontaktom Jána Kollára (P. Brang), Ján Kollár a národné obrodenie Ukrajincov v Haliči (F. Steblij). Žiaľ, nepreložené, dokonca bez slovenských resumé zostali tri príspevky v nemeckom jazyku, ktoré som preložil ako Tlak na habsburských Slovanov smerom k národnosti (A. Moritsch), Všeobecná protestantská rakúska cirkev a Ján Kollár ako cirkevný politik (1849) (G. Marinelli-König) a Myšlienka Kollárovej slovanskej vzájomnosti a jej chorvátska recepcia (N. Stančić).

Peter Káša

BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav (ed.): CIZÍ, JINÉ, EXOTICKÉ V ČESKÉ KULTUŘE 19. STOLETÍ. Sborník příspěvků z 27. ročníku sympozia k problematice 19. století (Plzeň, 22. – 24. února 2007). Praha : Academia – KLP, 2008. 521 s.

Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století je zborníkom príspevkov z 27. ročníka sympózia o problematike 19. storočia, ktoré sa konalo v dňoch 22. – 24. februára 2007 v Plzni. Medziodborové plzenské konferencie sa každoročne, už od roku 1981, usporadúvajú pod vedením odborníkov z Ústavu dějin umění Akademie věd ČR, z Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR, z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe v spolupráci so Studijnou a vědeckou knihovnou Plzeňského kraja a Archívu mesta Plzeň.

Program sympózia je už pravidelne zameraný na spoločné témy histórie, dejín umenia a literatúry, filozofie, muzikológie, sociológie, etnografie a kultúrnych dejín s cieľom vytvoriť základ pre odbornú medziodborovú diskusiu o otázkach 19. storočia. Témou 27. ročníka bola cudzosť, inakosť, exotickosť v českej kultúre tohto obdobia. Autori sa vo svojich príspevkoch zamerali na kontakty českej spoločnosti s exotikou, na literárne a umelecké prejavy českých cestovateľov, spôsoby, akými súveká societa vnímala všetko, čo presahovalo hranice jej bežného, každodenného života, exotické prvky v architektúre, výtvarnom umení či hudbe. Textovú časť dopĺňa obrazová príloha.

Zborník je rozdelený na sedem častí: Kolem světa a ještě dál; Dálný východ a české země; Evropská exotika; Doma, přesto cizí; Exotika v teple domova; Exotika na scéně a „Přesazená" exotika. Súbor štúdií je dokladom ambivalentného chápania všetkého cudzieho, cudzorodého, exotického. Na jednej strane možno evidovať strach až nenávisť k rôznorodým prejavom inakosti, odlišnosti, na strane druhej fascináciu, príťažlivosť. Túto rozporuplnosť pri reflektovaní rôznych foriem cudzieho odzrkadľujú viaceré príspevky zborníka.

Už z témy samotnej vyplýva prioritný záujem o cestovateľstvo, cestovanie, spoznávanie cudziny, turizmus za exotikou, ale i následné formy spracovania zážitkov v cestopisnej spisbe. Aj Zdeněk Hrbata v úvodnom slove upriamil pozornosť na niektoré otázky súvisiace s cestopisnou literatúrou a jej figúrami inakosti a exotizmu. Vychádza z tradičnej predstavy exotiky, akú si o nej vytvorili európske kultúry a zároveň upozorňuje na súčasný obrat v nazeraní na exotizmus. Naznačuje možnú typológiu dokumentárnych a literárnych cestopisov, ktoré v stredoveku i novoveku reflektovali „divy sveta" alebo sa snažili o sprostredkovanie cestovateľského „údivu". Dôležitým obdobím pre utvá-

ranie figúr exotizmu bolo 18. a 19. storočie, keď sa aj cestopisy ocitajú na hranici dokumentu a literatúry. Cestopismi sa zaoberá aj Tomáš Winter. Definuje ich ako špecifický žáner, ktorý na jednej strane čerpá z osobných zážitkov pisateľov, na strane druhej využíva dobové literárne i myšlienkové toposy. Ich špecifickú rétoriku skúma na konkrétnych textoch Emila Holuba a zároveň si kladie otázku, čím sa vyznačoval cestopisný diskurz a ako bol v neskorších modernistických koncepciách modifikovaný. Aj v štúdii Veroniky Faktorovej je východiskovým bodom výskumu prekladových cestopisov a cestopisných správ sledovanie rôznych spôsobov modelovania neznámeho a exotického. Autorka poukazuje na fakt, že cestopisná spisba bola často hľadaním cesty medzi osvieteneckými a romantickými koncepciami. Na základe toho diela buď smerovali k objektívnemu popisu s informatívnym zámerom, alebo ku stvárňovaniu subjektívneho prežívania exotického a iného, čím tento žáner nadobudol svoju špecifickú literárno-estetickú podobu.

Inú skupinu tvoria texty zameriavajúce sa či už na cestu samotnú, alebo na následné aktivity, prostredníctvom ktorých sa súveká spoločnosť oboznamovala s exotickými zážitkami a skúsenosťami zo zámoria. Vladimír Rozhoň sa sústredil na cestovateľské osudy Emila Holuba (cesty po Južnej Afrike) a E. S. Vráza (Južná Amerika), na ktoré neskôr nadviazal A. V. Frič (juhoamerické vnútrozemie). Uvádza tiež tri najobvyklejšie formy sprostredkovania výsledkov z ciest. Sú nimi prednášky, výstavy a cestopisy. Michal Wanner odkazuje k najvýznamnejším archívnym fondom a zbierkam, ktorými dokladuje vzájomné kontakty medzi českým prostredím a krajinami Ázie a Afriky.

Cestovateľským aktivitám a obrazu istej krajiny v českej súdobej literatúre sa venujú viaceré príspevky – kontaktom českých krajín s Egyptom v spoločnom príspevku Adéla Macková a Hana Navrátilová, prvým cestám okolo sveta Jiří Martínek. V bloku Dálný východ a české země je pozornosť autorov upriamená na rozmanité prejavy a formy kontaktov s čínsko-japonskou exotikou, v bloku Evropská exotika na Škandináviu (Zdeněk Hojda), Írsko (Daniel Řehák), Balkán (Marek Krejčí, Miloslav Szabó) a mnohé iné. Tieto príspevky sú dokladom rôznorodého chápania exotizmu. Pokiaľ Česi predstavovali exotiku pre Francúzov (ako na to poukazuje francúzsky bohemista Xavier Galmiche), pre Čechov získavalo nádych exotizmu všetko ležiace na východ (napr. príspevok Milana Ducháčka o Kaukaze).

Ako ďalšiu skupinu možno vydeliť state, ktoré sa zaoberajú spôsobmi poznávania cudzieho a iného. Jana Kepartová v príspevku Antický svět v 19. století: Blízký, nebo vzdálený? ukazuje, že napriek edukačnému systému v habsburskej monarchii a dôrazu na klasické vzdelanie sa len máloktorý návštevník pompejských vykopávok dokázal vcítiť do každodenného života antického človeka. Preto stret s antickou kultúrou hodnotí ako „vpád" iného, cudzieho, až exotického.

Dlhý čas bolo cudzie spájané výlučne s mimoeurópskymi kultúrami. Podľa Jana Randáka tento stereotyp narušili až dejiny každodennosti či historická antropológia, keď odlišnosti začali hľadať v pôvodne jednotne ponímanej európskej kultúre. „*Spolu s objevením marginalizovaných společenských vrstev se začalo zohledňovat jejich kulturní prostředí a především vnitrospolečenské rozdíly obecně*" (s. 228). Tieto slová možno pokladať za akýsi leitmotív bloku Doma, přesto cizí, v rámci ktorého sa autori zaoberali rôznorodými prejavmi exotizmov v domácom prostredí. Otázky vnímania a prežívania cudzieho sú východiskovým bodom aj pre Randáka. Odpovede hľadá v prameňoch ľudovej proveniencie: v kronikách, zápiskoch, vychádzajúc z tézy, že ich autori sú svojou ukotvenosťou v inej dobe a v inom prostredí pre súčasného bádateľa cudzím elementom. Cudzie preto interpretuje v súvislosti so subjektívnym prežívaním nečakaného, fascinujúceho, znepokojujúceho.

S nádychom exotizmu sa však nevnímali len zámorské kraje, ale i vlastná minulosť. V tomto zmysle je zaujímavým príspevkom stať Exotizmus doma aneb Venkov versus město od Jiřího Raka. Podľa neho museli české krajiny kvôli svojej geografickej polohe a neexistencii

mora exotiku hľadať aj inde, nielen v ďalekom zámorí. *„V době, kdy velké národy nesly pochodeň evropské civilizace do zámořských zemí a naplňovaly tak osudovou úlohu bílého muže, byli Češi odkázáni na středoevropský prostor habsburské monarchie"* (s. 221). A hľadanie exotiky skončilo na českom vidieku. Napriek obrodeneckému zdôrazňovaniu „kultu chaloupek" bola rodiaca sa moderná spoločnosť spoločnosťou mestskou. Vlastenecký vzťah k vidieku autor interpretuje ako oblasť misijného pôsobenia a zároveň ako zdroj exotiky, ktorú moderná (mestská) spoločnosť nachádzala v ľudovej religiozite, spôsoboch obliekania a podobne.

Exotické motívy však môžu byť reflektované aj ako prameň kritiky či ako prostriedok výchovného pôsobenia. Ondřej Sládek sa zameral na obraz, resp. obrazy Indie v dobovej literárnej produkcii (najmä v poézii). V závere štúdie predkladá typológiu týchto obrazov v podobe, akú nadobúdali v literatúre 19. storočia. Jedným z nich je obraz Indie ako prostriedku sociálnej kritiky. Tento typ korešponduje s interpretáciou Věry Brožovej, ktorá na príklade románu *Robinson Crusoe* od Daniela Defoa ukazuje, akým spôsobom česká literárna produkcia pre deti v 19. storočí prepracovávala tento klasický text. V duchu výchovno-vzdelávacích cieľov boli exotické motívy Robinsona využívané ako zdroj poučenia o reáliách vzdialených krajov. Ich úlohou bolo transformovať základné motívy príbehu, najmä exotické a dobrodružné do polôh miestnych, známych, prístupných, slúžiacich predovšetkým na výstrahu alebo ako príklad hodný nasledovania.

V zborníku možno nájsť množstvo ďalších tém, ktoré odhaľujú naozaj široké spektrum vnímania cudziny, cudzieho a exotického. Oboznamovanie sa s inakosťou a poznávanie jej rozmanitých foriem tak možno sledovať v historickej perspektíve, z rôznych pohľadov a perspektív. Zborník príspevkov je rozhodne inšpiratívnou knihou nielen pre tých, ktorí sa venujú problematike 19. storočia.

Miriam Suchánková

BÍLIK, René: HISTORICKÝ ŽÁNER V SLOVENSKEJ PRÓZE. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008. 248 s.

Významová priezračnosť termínu je niekedy príčinou ilúzie, že jeho obsah je dostatočne jasný a že sa ním netreba príliš hlboko a obšírne zaoberať. Keď si napriek tomu vec vyžiada predsa len viac pozornosti, často nás zvedie k riešeniam, ktoré sa núkajú akoby samé od seba. Dochádza k eliminácii problémového videnia vecí, ich definovanie sa zjednodušuje. Toto je aj prípad historického žánru, ktorého genologické určenie sa často obmedzovalo na dostatočnosť časového rozdielu medzi časom tematizovaných udalostí a časom tvorby literárneho textu, a to aj napriek tomu, že literárna história prichádzala v tomto smere s istými novými podnetmi. René Bílik vo svojej monografii, ktorá je výsledkom dlhodobého systematického záujmu autora o historické v literárnom diele, prichádza s novým videním problému. Literárnohistorickej časti jeho knihy predchádza časť literárnoteoretická, v ktorej obšírne definuje predmet svojho skúmania. Vyrovnáva sa s definíciami, ktoré doteraz fungovali v priestore našej literárnej teórie. Analyzuje staršie definície, upozorňuje na ich nedokonalosti, a zároveň poukazuje na svoje inšpiračné zdroje, uvádzajúc čitateľa do histórie vlastného výskumu. Invariantný model historického žánru konštruuje s využitím aspektov filozofie a historiografie, pričom vychádza najmä z Ricoeurovho diela *Čas a rozprávanie.*

Centrálnu pozíciu v Bílikových úvahách má pojem stopy, historického faktu umožňujúceho predstavu minulého sveta. Stopa ako datovaný dokument sa stáva sprostredkovateľom medzi minulosťou a prítomnosťou, je v nej ambivalencia trvania a zmeny, ktorú autor považuje pre historický žáner za podstatnú. Čas funguje v týchto úvahách o žánrových charakteristikách ako interný parameter textu, nestojí už mimo jeho štruktúry. V historickom žánri dochádza k tematizácii času s cieľom skúmať jeho dominantné hodnoty, čas je v ňom epicky interpretovaný. Čo sa týka obrazu človeka, ten je potom